

dury. Třetí semestr měl na pořadu témata o problémech měření a konstrukci různých ukazatelů, programování výzkumu, o středních hodnotách a jejich použití pro typologii, o variabilitě společenských jevů a o problémech kauzality. K tomu účelu byly zařazeny též souběžné přednášky J. Řeháka ze Sociologického ústavu ČSAV a některých matematicko-statistických pojmů a principů. V nich byla probírána látka o rozložení četností, středních hodnotách, měření rozptýlení, asymetrie a excesu, principy testování statistických hypotéz a některé konkrétní testy parametrické i neparametrické (včetně pořadové korelace).

V rámci semináře byla též pořádána dvě dvoudenní soustředění. První se konalo v Hradištku u Štěchovic v červnu 1966. Jeho úkolem bylo shrnout látku obou prvních semestrů a v referátech účastníků a společné diskusi se vyjádřit k probraným tématům. Druhé soustředění se konalo v lednu 1967 v Peci pod Sněžkou. Vytčený cíl byl zde již vyšší, neboť účastníci měli přednést své seminární práce, které byly již výsledkem vlastních výzkumných zkušeností. Toto druhé soustředění se od prvního lišilo především vyšší kvalitou referátů a vyšší úrovní diskusních připomínek. Uveďme zde alespoň názvy a autory deseti přednesených seminárních prací:

Z. Brixiová (Propagační služba, Praha): *Příprava sociologického výzkumu na téma Samota a sblížení*,

Dr. J. Čiháková (Ústav organizace zdravotnictví): *Výzkum funkce závodních lékařů v SONP Kladno, Postoj pacienta k závodní zdravotní péči v SONP Kladno*,

M. Hrubý (Osvětový ústav Praha): *Výzkum profilu osobnosti osvětového pracovníka*,
Z. Kadlecová (Čs. rozhlas Praha): *O technice panelové analýzy a možnostech jejího využití při výzkumu poslechu rozhlasu*,

Dr. Z. Kopecká (Výzkumný ústav organizace zdravotnictví): *Výzkum péče o akutně nemocné dítě v rodině*,

K. Kříž (VŠE Praha): *O metodice výzkumu brigád socialistické práce, O problémech konstrukce dotazníku*,

B. Pinkava (Orgalen, Dvůr Králové): *Pozorovací chyby při výzkumech prováděných technikou rozhovoru*,

Dr. O. Osmančík, Dr. Z. Švancar (Výzkumný ústav kriminologický): *Výzkum příčin kriminality mládeže*,

Dr. S. Utěšený (Ústav pro jazyk český ČSAV): *Perspektivy sociologického výzkumu české jazykové situace*.

Zvláště bychom chtěli vyzvednout společný referát dr. Osmančíka a dr. Švancara a vystoupení dr. Utěšeného, které měly značnou metodickou úroveň a shrnovaly řadu zajímavých praktických zkušeností. Soustředění bylo velmi úspěšné a nemálo přispělo k vytvoření neformálního prostředí mezi účastníky, kteří závěrem vyslovili požadavek podobné akce pro absolventy semi-

naře opakovat a vytvořit tak podmínky k pravidelné výměně výzkumných zkušeností.

Kursu se zúčastnilo 79 posluchačů a 34 jej ukončilo. Složení účastníků výmluvně dokládá skutečnost, že v současné době se u nás sociologizuje řada velmi rozmanitých oborů. Zastoupeni byli kromě sociologů z profese i právníci, lékaři, ekonomové, osvětáři, jazykovědci, pracovníci dopravy, textilního průmyslu, redaktoři a další. Kurs nesporně splnil svůj úkol a jeho absolventi se také netajili spokojeností. Hlavní zásluhu lze přičíst po odborné i pedagogické stránce vynikajícímu vedení kursu, značnou roli jistě hrál i zájem a iniciativa posluchačů. K jeho úrovni přispěla i rozmanitost pracovních oborů, které posluchači reprezentovali. Umožňovala vzájemně myšlenkové obohacení a ověřování metodologické problematiky na výzkumech nejrůznější povahy. Příští metodologická školení podobného typu, která již budou moci stavět na zkušenostech tohoto kursu, bude pravděpodobně účelné tematicky více zúžit a pokud budou zamýšlena jako kursy postgraduální, i značně zprísnit.

A abychom se vrátili k úvodním větám. Systematická školení tohoto typu jsou zřejmě jednou z účinných cest, jak za dnešních okolností pozdvihnout úroveň sociologického výzkumu.

M. Illner, J. Řehák

Sociální psychologie na XVIII. mezinárodním psychologickém kongresu v Moskvě

XVIII. mezinárodní psychologický kongres byl uspořádán Mezinárodní unií vědecké psychologie ve dnech 4.–11. srpna v Moskvě. Byl největším ze všech dosud konaných kongresů, zúčastnilo se ho téměř šest tisíc psychologů a pracovníků příbuzných oborů. Jednání probíhalo kromě úvodního a závěrečného zasedání a tří večerních přednášek v třiceti osmi sympoziiích a deseti tematických sekcích, a to paralelně ve čtyřech prodech.

Na kongresu byly zevrubně posouzeny otázky biologických a fyziologických základů psychiky, otázky obecné a vývojové psychologie a otázky sociální psychologie. V tomto sdělení se omezím na sociální psychologii.¹ Sociální psychologii byla věnována čtyři symposia.

1. Symposium *Teoretické a metodologické problémy sociální psychologie* organizované L. Festingerem (Stanford, USA) ukázalo, že pro soudobou sociální psychologii je typický obrat od empirismu ke snaze o hlubší teoretické a metodologické pojetí spojené s rozmachem experimentálního výzkumu.

D. I. Česnokov (Moskva) v referátu *Sociální psychologie a sociologie* vymezil předměty těchto věd takto: sociologie zkou-

má nejobecnější zákony vývoje společnosti, vzájemné působení všech jejích stránek, kdežto sociální psychologie jako část psychologických věd zkoumá vztahy osobností vůči sobě navzájem, v kolektivech a vůči kolektivům.

H. H. Kelley (Los Angeles) v referátu *Účinky velikosti incentív na interpersonální vyjednávání* upozornil na úskalí extrapolace u experimentů s nízkou motivací. Při zvýšené motivaci za jinak stejných podmínek částečné shody a částečného konfliktu zájmu projeví dvojice vyjednávajících týmů větší tendenci k vzájemné dohodě než při nižší motivaci.

H. T. Himmelveitová (Londýn) hovořila o *Sociálním pozadí, výchově a práci*. Na základě výzkumu adolescentů ukázala, že v sociální psychologii je třeba více brát v úvahu sociální systém, v němž jednotlivec působí. To vyžaduje i odlišný typ statistické analýzy než je ten, jehož se obvykle užívá ve výzkumech socializace.

S. Faucheux a S. Moscovici (Paříž) předložili příspěvek *Psychosociologie jazyka*, v němž se zabývali vztahy mezi lingvistickými vlastnostmi a komunikačními procesy. Zkoumali vliv tlaku a vzdálenosti v komunikativním systému na redundanci a lexikální objem, a rovněž vliv změn v komunikativním kanálu na gramatickou strukturu.

E. E. Jones (Durham, USA) v referátu *Pojmová obecnost a experimentální strategie* rozlišil empirickou obecnost potvrzovanou v různých podmínkách různými procedurami, a pojmovou obecnost potvrzovanou v různých podmínkách různými procedurami, která je u sociálně psychologických jevů vzhledem k jejich kulturní podmíněnosti jediné možná.

H. Tajfel (Oxford, Anglie) v příspěvku *Povaha informace v sociálním vlivu* ukázal, že asimilace sociální informace může probíhat buď blokovaním hledání empirického potvrzení pod vlivem kompetentnosti druhé osoby, nebo selektivním hledáním tohoto potvrzení pod vlivem kompetentnosti druhé osoby.

R. Pagès (Paříž) v příspěvku *Od nedi- rektivního pozorování k experimentální reprezentaci psychosociální reality* charakterizoval pozorování jako limitní případ experimentálního přístupu proto, že i minimalizace zásahu pozorovatele zůstává zásahem.

M. Mulder (Utrecht, Holandsko) ve sdělení *Sociálně psychologický experiment jako prostředek výzkumu motivovaného chování na rovině reality* posoudil problém rozlišení reálných a ireálných podmínek experimentu.

S. Schachter (Columbia University, USA) hovořil o *Kognitivním označení tělesného stavu v souvislosti s výzkumy hladu a otylosti*.

E. Aronson (Texas) se zabýval *Problémem zjistit pocit nepříjemnosti jako funkci „disonantního“ úspěchu*. Osoba se sníženým sebevědomím vzhledem k typu úkolu bude mít nepříjemný pocit, když v řešení bude

neočekávaně úspěšná (aplikace Festingerovy disonantní teorie).

J. T. Lanzetta (Dartmouth, USA) shrnul výzkumy přímých a nepřímých procedur při *Kontrolě a měření subjektivní nejistoty*.

M. von Cranach (Mnichov) hovořil o *Změně postoje a pravděpodobnosti „burmerangového efektu“ jako funkce zakotvenosti v hodnotové orientaci*.

V. N. Subkin (Novosibirsk) předložil sdělení *Kvantitativní vyhodnocování ve výzkumu kolektivu*. K výzkumu vztahů ve skupině vědeckých pracovníků použil pěti- bodového systému.

J. P. French (Michigan, USA) v příspěvku *Metodologické problémy lékařské sociální psychologie* dokumentoval nutnost vystihnout kauzální mezičlánky mezi sociálním prostředím a nemocí.

A. L. Svencickij (Leningrad) shrnul výzkumy zaměřené na *Zvýšení efektivity interviewu jako metody sociální psychologie*.

H. B. Gerard (Kalifornská universita, USA) v příspěvku *Účinek přisnosti výběru na sympatii ke skupině* interpretoval z hlediska disonantní teorie fakt, že čím více subjekt trpí, aby něčeho dosáhl, co se potom ukáže jako bezcenné, tím pozitivněji hodnotí to, čeho dosáhl.

L. Bark a N. S. Mansurov (Moskva) předložili sdělení o *Metodě „sociálních jednotek“ v sociální psychologii*. Sociální jednotkami chápou statisticky vydělené skupiny lidí, pro něž je charakteristická přítomnost řady parametrů.

J. Janoušek (Praha) v předloženém příspěvku *Reverzibilita interakční analýzy* posoudil možnost využít ke klasifikaci interakčních jednotek reverzibility procesu interakce mezi iniciátorem a příjemcem.

Celkové materiály zařazené do programu symposia ukazují, že složitost sociálně psychologických jevů není dnes již důvodem k rezignaci na jejich exaktní zachycení a rozbor. Usilovné přezkoumávání různých výzkumných metod postrádá však dosud širší, propracovanou teoretickou bázi.

2. Další symposium se zabývalo *Utvářením osobnosti v kolektivu*. Jeho organizátory byli L. I. Božovičová (Moskva) a U. Bronfenbrenner (Cornell University, USA). Symposium si kladlo za cíl objasnit, jaká je úloha jednotlivých sociálních faktorů působících na subjekt, a jakou roli tu má naopak sám subjekt, jeho minulá zkušenost, vztahy k okolí a vlastní aktivita.

L. I. Božovičová v referátu *Stálost osobnosti, proces a podmínky jejího utváření* shrnula výsledky práce svého kolektivu zabývajícího se výzkumem utváření mravní stálosti osobnosti u dětí. Mezi použitými výzkumnými metodami měl hlavní místo „přetvářecí experiment“, tj. výzkum dětí v podmínkách aktivního formování jejich osobnosti.

Jednotlivé oblasti tohoto výzkumu byly konkretizovány v příspěvcích L. S. Slavj- nové *Výzkum dětí s afektivními formami*

¹ Celkový přehled kongresu přináší Československá psychologie.

chování, E. S. Machlachová O některých podmínkách utváření vlastností osobnosti školáků v kolektivu, E. J. Savoňková Věkové zvláštnosti v orientaci dítěte na hodnocení jinými lidmi a sebehodnocení, M. S. Nejmarková Výzkum zaměřenosti osobnosti u dospívající mládeže.

U. Bronfenbrenner v referátu *Odeza na tlak vrstevníků ve srovnání s tlakem dospělých u sovětských a amerických školáků* shrnul výsledky srovnávacího výzkumu na sovětských a amerických školách. Hypotéza, že v sovětském prostředí děti pocíťují tlak vrstevníků jako méně konfliktní vůči hodnotám dospělých než v prostředí americkém a anglickém, a že se více identifikují se zásadami chování dospělých, byla v podstatě potvrzena.

T. E. Konniková (Leningrad) hovořila v referátu *Úloha kolektivu v utváření osobnosti dítěte* o vlivu kolektivu na přeměnu požadavků vychovatele v motivy aktuální pro dítě. Jsou k tomu nutné dvě podmínky — vytyčení vhodného a přitažlivého cíle kolektivu a možnost aktivní účasti každého člena na jeho realizaci.

A. Bandura (Stanford, USA) v referátu *Úloha zástupného učení ve vývoji osobnosti* na základě experimentálního materiálu dokumentoval, že všech forem učení lze dosáhnout prostřednictvím pozorování chování sociálních modelů a jejich zpevňování. Účinnost obrazových modelů se vyrovná účinnosti modelů živých, což objasňuje výrazný vliv prostředků masové komunikace. Děti nenapodobují u modelu vše, zvláštní vliv má prestižní status, sociální moc modelu a specifické odměňovací a trestací důsledky jeho chování.

V referátu B. Zazzo (Paříž) *Srovnávací analýza hodnot „já“ u dítěte a dospívajícího* byl posouzen vliv sociálně kulturních faktorů na sebeuvědomění. Jestliže se vývoj sebeuvědomění u dětí ze sociálně nižších rodin opožďuje, avšak škola rozdíl vyrovnává, v adolescenci rozdíl už nemohou být vyrovnány, neboť právě v tomto období diferenciací budoucích sociálních rolí akcentuje existující rozdíl.

V rámci symposia byla předložena řada dalších příspěvků:

L. Kohlberg (Chicago): *Vztahy mezi zralostí morálního úsudku a morálním chováním*, M. L. Hoffman (Michigan, USA) a H. D. Saltstein (MIT USA): *Způsoby výchovy dětí a vývoj vědomí*, K. Perron (Paříž): *Vliv kulturního prostředí na vývoj hodnotového systému u dítěte*, W. Vier (Berlín, NDR): *Standard a struktura morálních úsudků v 5., 7. a 9. ročníku*, J. M. Rabbie (Utrecht, Holandsko): *Kulturně srovnávací výzkum způsobů výchovy dětí v USA a západní Evropě*, P. V. Vasiljev (Chaskovo, Bulharsko): *Srovnávací výzkum zaměřenosti školákovy osobnosti*, M. Sokolowska (Varšava, Polsko): *Úloha rodiny a školy v utváření postojů mládeže vůči jejím životním perspektivám*, J. L. Kolominskij (Minsk, SSSR): *Experimentální výzkum meziosobních vztahů ve třídě*, M. I.

Boriševskij (Kijev, SSSR): *Kolektiv a utváření sebekontroly v chování mladších žáků*, M. Gomelaury (Tbilisi, SSSR): *Konflikty v období adolescence a sociální očekávání*, A. Dalla Volta (Janov, Itálie): *Frustrace v duševním vývoji dítěte*, H. Chuckrow a F. Steuer (Cornell University, USA): *Ověření metody Nejmarkové* (srv. výše o jejím příspěvku), P. L. Gorfunkel (Iževsk, SSSR): *Závislost stimulační síly motivu na době jeho realizace*, G. I. Ščukina (Leningrad): *Kognitivní zájem jako faktor ovlivňující vývoj osobnosti adolescenta*, M. Hurtig (Paříž): *Souvislost psychosociálního vývoje a sociokulturního prostředí*, S. Komloshi (Maďarsko): *Ovlivnění postojů školních dětí k učení a práci rodinnou atmosférou*, J. Aronfreed (Pennsylvánská universita, USA): *Internalizace sociální kontroly prostřednictvím trestu*, L. Jackson (Londýn): *Projektivní test pro výzkum základních sociálních vztahů dětí*, F. H. Palmer, A. Haerberle a J. Kagan (New York): *Faktory ovlivňující skóry mentálních testů*, D. V. Antonov (Kalinin): *Mravní vědomí a jeho funkce*.

V tomto symposiu se ukázalo nejvíce styčných bodů mezi problematikou rozpracovanou sovětskými a americkými psychology. Symposium zároveň dokumentovalo velký výchovný dosah sociálně psychologického výzkumu.

3. Symposium *Vývoj osobnosti v podmínkách různých kultur*, řízené O. Klinebergem (Paříž) a organizované H. Tajfelem (Oxford, Anglie), navazovalo na značný rozvoj kulturně srovnávacích výzkumů v posledních letech. V úvodu bylo poukázáno na hlavní problém těchto výzkumů: teoretický model musí obsáhnout údaje z různých kultur na vyšším stupni obecnosti, což předpokládá testování hypotéz v podmínkách odlišných od těch, v nichž vznikly.

E. Jacobson (Michigan, USA) v referátu *Metodologické problémy v kulturně srovnávacích výzkumech* podal přehled hlavních současných mezinárodních kulturně srovnávacích projektů a výzkumů.

H. Tajfel a G. Jahoda (Oxford, Anglie) hovořili o *Vývoji pojmů o vlastních a jiných národech, a postojů k nim u dětí*. Soustředili se zejména na vztah mezi vývojem afektivních a kognitivních složek postojů. Bylo prokázáno, že pozitivní emocionální postoj vůči vlastní národní skupině se zakládá u dětí v raném věku.

J. P. Averkieva (Moskva, SSSR) referovala na téma *Osobnost a kultura*. Na základě shrnutí faktů sovětské psychologie a etnografie analyzovala psychické zvláštnosti etnických společenství.

M. Cesa-Bianchi (Milán, Itálie) hovořil o *Dvou kulturně srovnávacích výzkumech socializace*. Oba výzkumy vznikly na základě podnětu konference o kulturních rozdílech dětí a mládeže v Chicagu v r. 1964. Jeden se týká postojů vůči zákonům a právidlům, druhý se zabývá řešením úkolů a interpersonálním chováním.

H. A. Witkin (New York, USA) referoval o *Kulturních vlivech ve vývoji kognitivního stylu*; zvláštní pozornost věnoval dimenzi závislosti či nezávislosti vnímání na poli.

R. Diaz-Guerrero (Mexico) zhodnotil první výsledky *Kulturně srovnávacích výzkumů vývoje osobnosti u školních dětí*. Srovnávací výzkum se prováděl v Austinu (USA) a Mexico City.

Dále byly předloženy příspěvky:

W. E. Lambert (McGill University, USA): *Slovně asociční odpověď ve srovnání amerických a francouzských monolingvistů s kanadskými monolingvisty a bilingvisty*, M. Zavaloni (New York): *Hodnocení sebe a budoucnosti u mládeže*, A. Heron (Zambie): *Experimentální výzkumy duševního vývoje v podmínkách rychlé kulturní změny*, M. Cole (Irvine, USA): *Jazyk a učení na základě výzkumu dětí liberijského kmene Kpele*, D. A. Tachmasib (Baku, SSSR): *Přestavba osobnosti Azeřbajžánky v nových sociálních podmínkách*, S. N. Ghei (Vermont, USA): *Multivariační analýza potřeb* (na vzorcích amerických a indických studentů), F. Berrien (USA), S. Ihawara (Tokio): *Kulturně srovnávací výzkum japonských a amerických hodnot*, P. Mussen (Berkeley, USA): *Výzkum venkovských puertorikánských chlapců z rolnických a dělnických rodin*, S. H. Irvine (Bristol, Anglie): *Faktorová analýza afrických schopností a vědomostí*, N. Pelluso (Turin, Itálie): *Aspekty vývoje logického a kombinačního myšlení u lidí na různých kulturních úrovních*, J. L. Tapp (Chicago): *Integrované schéma kulturně srovnávací analýzy chování a motivace* (na indických vzorcích), H. Gulliksen (Princeton, USA): *Faktorová analýza postojů mezi různými národnostními skupinami*, B. S. Dohrenwend a B. P. Dohrenwend (New York): *Sociální třída a typ psychických poruch*, A. Altmyšbaev a A. Brudnyj (Frunze, SSSR): *Vzájemný vliv kultur a změny v psychologii Kirgizů*.

Na symposiu vystoupil s diskusním příspěvkem také prezident kongresu A. N. Leontjev. Zdůraznil zrychlující se proces kulturního a psychického vyrovnávání lidí, k němuž v dnešním světě dochází. Zároveň připomenul, že je nutno výrazněji odlišit specifiku psychologického přístupu k těmto otázkám.

Symposium ukázalo, že kulturně srovnávací výzkumy mají specifický význam pro problematiku rozvojových zemí, které jsou do značné míry do těchto projektů zapojeny, mají však svůj dosah i pro země civilizace — vyspělé. Měla by proto být zajištěna i účast našich sociálních psychologů na podobných projektech.

4. Značnou pozornost vzbudilo symposium o *Psychologii vzájemných vztahů lidí v malých skupinách*. Organizátor H. Hiebsch (Jena) v úvodu zdůraznil význam malých skupin pro poznání sociálního života lidí a potřebu teoretické integrace faktů v této oblasti narůstajících.

J. L. Moreno a Z. Moreno (New York) v obsáhlém referátu *Sociometrie a mikrosociologie, některé principy mikrogrup* podali nástin principů a metod sociometrického systému. Sociometrie je podle nich nutný krok výzkumu v kterémkoliv hodnotovém systému a může být dobře aplikována i na kolektivy v socialistické společnosti.

S tímto názorem polemizoval v diskusi V. N. Kolbanovskij (Moskva), který sociometrii vysoce ocenil, zároveň však poukázal na její společensko-historickou podmíněnost.

A. Tabouret-Kellerová (Strasbourg, Francie) hovořila o *Validitě lingvistických kritérií jakožto psychologických kritérií situace v malé skupině*. Zkoumala úhrn jazykových komunikací v diagnostické skupině se zřetelem k variaci vztahu mezi nově užívanými a znovu užívanými substantivy v průběhu řady sezení.

M. Vorweg (Jena, NDR) se zabýval *Vývojovými faktory v malých skupinách*. Faktorovou analýzou byly odkryty dva základní faktory — „tendence k zhušťování komunikací“ a „tendence k uvolňování komunikací“. Při převažování první tendence se objevoval třetí faktor — „tendence k izolování specialistů“.

E. Gunderson (San Diego, USA) hovořil o *Struktuře malé skupiny a výkonu v extrémních podmínkách*. Shrnující poznatky o skupinové interakci a výkonu při dlouhodobé izolaci na výzkumné stanici na jižním pólu.

L. Langová (Jena, NDR) předložila referát *Efektivnost distribuce rolí ve skupinách řešících problémy*. Pro větší část úkolů byla ověřena hypotéza, že prisouzení rolí odpovídajících skupinovému úkolu má zlepšující účinek na skupinový výkon.

M. Deutsch (Columbia University, USA) referoval o *Kooperativních a konkurenčních procesech při řešení konfliktů*. Shrnující výsledky výzkumu různých strategií v podmínkách hry z hlediska navození spolupráce.

J. L. Kennedy (Princeton, USA) se zabýval *Některými účinky změny skupinového projektu na výkon při simulaci „obchodu“*. V laboratorních podmínkách dosáhl tým složený převážně z abstraktně myslících jedinců výrazně lepšího výkonu.

M. Feffer (New York) v referátu *Decentrační implikace sociální interakce* použil Piagetova decentračního pojmu v interpersonální oblasti. Efektivní sociální interakce je funkcí schopnosti každého zúčastněného jednotlivce posuzovat své chování z více než jedné perspektivy současně.

B. Bass (Pittsburgh, USA) se zabývá *Použitím samostatných cvičení v malých skupinách pro administrativní trénink a výzkum*. V referátu byly popsány typy cvičení a zobecněn materiál týkající se řady problémů organizační psychologie.

F. D. Gorbov (Moskva, SSSR) přednesl referát *Experimentální a klinický aspekt vzájemného vztahu individua a skupiny*. Vyložil princip integrativního hodnocení činnosti skupiny v jejím sukcesivním i si-

multálním zřetězení a popsal řadu původních metodik k její registraci.

A. P. Sopikov (Leningrad, SSSR) předložil příspěvek *Vliv skupiny na chování člena skupiny*. Zkoumal konformismus při vnímání délky metrou vlivu umělé skupiny, která po předchozí domluvě odpovídala experimentátorovi nesprávně, na pokusnou osobu.

Do symposia byly dále zahrnuty příspěvky:

H. Fischer (Zürich, Švýcarsko): *Komunikace a organizace v malých skupinách*, B. Hornowski (Poznaň, Polsko): *Vliv morálních postojů v malých pracovních skupinách*, B. H. Raven (Los Angeles): *Psychologické účinky obměňovaných vzorců vzájemné závislosti v triádě*, I. V. Golubeva, I. M. Ivaňuk (Leningrad): *Efektivnost práce malých skupin*, L. N. Fomenko (Leningrad): *Výběr optimálních skupin ve výrobních podmínkách*.

Symposium potvrdilo vzrůstající zájem o problematiku malých skupin. Sociometrie je stále široce využívána k výběru lidí pro malé skupiny, pro zmapování skladby těchto skupin po stránce vzájemných emocionálních vazeb. Těžiště se však dnes zřejmě přesouvá od klasické sociometrie k otázkám skupinové dynamiky. Středem pozornosti se stává rozbor kooperace, interakce a komunikace.

Kromě uvedených čtyř symposií vystoupila sociálně psychologická problematika i v symposiích dalších: *Motivy a vědomí člověka*, *Problémy výzkumu osobnosti*, *Práce a osobnost* atd. Bohužel zdaleka ne všechny — často velmi důležité — příspěvky mohly být předneseny a prodiskutovány.² Pokud jde o sociální psychologii, bylo dohodnuto pořádání menších specializovaných mezinárodních konferencí.

Celkově svědčil kongres o velkém rozmachu sociální psychologie v současné době. Jak ukázalo jednání a jak potvrdily rovněž osobní rozhovory s pracovníky různých zemí, vznikají ve všech vyspělejších zemích specializované a dobře vybavené výzkumné instituce pro sociální psychologii. To je významné memento pro nás, kde zejména oddělení sociální psychologie Psychologického ústavu ČSAV nemá dosud základní podmínky pro rozvoj výzkumné práce. Poznatků z mezinárodního psychologického kongresu bude využito pro činnost našich pracovišť, zabývajících se sociální psychologií, i pro činnost sociálně psychologické sekce Československé psychologické společnosti.

Jaromír Janoušek

K začátkem priemyselnej sociológie

Buržoaznými revolúciami nastolená kapitalistická sociálnoekonomická formácia vytvorila základ pre rozvoj moderného spôsobu výroby. Feudálna rozdrobenosť bola vy-

striedaná vyššou kvalitou kooperovania výrobných síl, určujúcou sa stala kolektívna výroba. Reprodukčný proces v ekonomike sa realizoval vo väčších, menších i veľkých spoločenstvách ľudí. Nová ekonomická základňa spoločnosti intenzívnejšie determinovala rozvoj prírodných a spoločenských vied. V tom čase Marx vedecky formuloval kategórie výrobných síl a výrobných vzťahov. V 19. storočí sa začala vytvárať, diferencovať od iných spoločenských disciplín, sociológia. Jej hlavným predmetom záujmu sa stali existujúce a fungujúce ľudské pospolitosti.

Vedno s inštitucionalizovaním sociológie začal proces jej diferenciacie podľa špeciálnych oblastí vedeckých interesov o spoločenský život. Napriek tomu do 20. rokov nášho storočia nezasahovali sociologické záujmy do sféry materiálnej výroby, sociológia sa vždy zastavila pred bránami fabriek. Sociológovia ešte nespoznali tlak potrieb praxe na rozšírenie a špecializovanie sociologickej teórie a empirie v oblasti priemyslu. K tomuto poznatku došli náhodne, a nie sociológovia, ale ľudia z oblasti riadenia výroby a psychologovia z vysokej školy.

Centrum progresu výrobných síl po prvej svetovej vojne sa presunulo z Európy na americký kontinent. Tam najďalej pokročila priemyselná revolúcia a rozšírená reprodukcia kapitálu kládla veľké nároky na intenzívne využívanie celého komplexu výrobných síl, na zvyšovanie produktivity práce. V Chicagu, v meste Cherson, zamestnávali veľké telekomunikačné závody 30 000 ľudí. Okolo roku 1920 dostal sa podnik do situácie stagnovania výroby. Známe metódy zainteresovania pracujúcich na zvyšovaní produktivity práce nevedli k lepším výsledkom. Majstri, vedúci cechov a oddelení si sťažovali na neobdobrú pracovnú klímu poznačenú nezáujmom na zvyšovaní pracovných výkonov, na silnejúcu antipatičnosť zamestnancov k práci a napätosť vzťahov medzi ľuďmi. Vedenie podniku Western Electric sa rozhodlo uskutočniť pokus, ktorý v dejinách sociológie považujeme za vydarený experiment v spoločenských vedách, lebo položil základy sociológie priemyslu.

Experiment začal podrobným štúdiom vybranej skupiny piatich dievčat, ktoré pracovali na montovaní telefónnych relé. Pozornosť bola sústredená na zisťovanie vplyvu fyzických faktorov na výrobu. Skupina dievčat pracovala pod stálym lekárskeym dozorom, podobila sa mnohým lekárskeym prehliadkam a testom. Experimentom boli hľadané najoptimálnejšie podmienky pracovného prostredia, organizácie práce a reprodukovania pracovných síl. Bol menený spôsob a intenzita osvetlenia pracoviska, teplota a vlhkosť vzduchu, dĺžka pracovnej doby, počet a trvanie pracovných prestávok, spôsob odmeňovania a výplaty miezd. Experimentá-

tori boli prvýkrát prekvapení, keď pri zníženom osvetlení dosiahla skupina dievčat vyššie pracovné výkony a po dvoch rokoch takýchto výskumov vzrástla produktivita práce o 40%. Výsledky vedecky posúdili pracovníci Harvardskej vysokej školy v čele s psychológom profesorom Mayo (1880 až 1949). Pozitívne stránky pokusu zaujali profesora tak, že sa rozhodol vo výskume pokračovať a v krátkom čase obrátil pozornosť zo strany skúmania fyzických činiteľov na stranu ľudských vzťahov, ktoré panovali v skupine piatich dievčat. Profesor Mayo zistil, že skupina bola organizovaným jednotným kolektívom, v ktorom vládli dobré interné a externé vzťahy, interesy formálnej a neformálnej skupiny neboli v disproporcii.

Profesor Mayo rozšíril experiment a výskum aj na druhú skupinu dvanástich pracovníkov, ktorí montovali z hotových dielcov panely. Tento kolektív bol tiež z hľadiska potrieb výroby dobre organizovaný, ale výsledky produkcie nezvyšoval v kvalite ani v kvantite. Skúmanie príčin umožnilo výskumníkom poznať pôsobenie zákonitostí, ktoré determinovali chovanie členov skupiny na základe nepísaného a nedeklarovaného kodexu, ktorý však napriek tomu bol uznávaný a dodržiavaný každým príslušníkom pracovného kolektívu. Jeho zásady možno približne vyjadriť takto: 1. neusiluj sa veľa pracovať, ak by si sa o to snažil, nebudeš mať dôveru ostatných v skupine, budeš „povýšencom“! 2. nepracuj nápadne málo, ak by si tak robil, nebudeš mať sympatie spolupracovníkov v skupine, budeš považovaný za „lenivca“! 3. nebud v úprimnom vzťahu s vedúcim skupiny, nehovor mu nič také, čo by mohol využiť na neprospech tvojich spolupracovníkov; ak to nebudeš rešpektovať, kolektív skupiny ťa odsúdi ako „pätolizáča“ a „zradcu“!¹

Sila sankcií tejto neformálnej skupiny bola pôsobivejšia než sila skupiny formálnej, než sila celej formálnej hierarchie správy a vedenia závodu.² Experiment a skúsenosť potvrdili silu neformálnej (prvotnej) pracovnej skupiny.

Harvardská vysoká škola založila oddelenie „ľudských vzťahov“, ktoré viedol profesor Mayo. V čase svetovej hospodárskej krízy vydal svoje prvé sociologické dielo *Ľudské problémy industriálnej civilizácie* a neskôr *Sociálne problémy industriálnej civilizácie*. Mayo, filozoficky obmedzený idealistickým svetozorom a metafyzickou metódou, vyslovuje veľké znepokojenie: „Chaos utrpenia a zlosti... ovládol našu niekedy hrdú civilizáciu,“ napísal v roku 1945. Príčinu nevidí v základnom antagonizme protirečení, ale v rozvinutej technike. „Následky narušenia rovnováhy medzi rozvojom technických a sociálnych znalostí v spoločnosti sa ukázali katastrofálnymi.“³ Východisko vidí v organizovaní novej „živej

spolupráce“ a obracia sa k technokratom. Sila inžinierov a vzdelaných manažérov môže už v cechoch očkovať „ducha kolektívu“. Manažéri a inžinieri sa majú okrem svojich technických a ekonomických odborností stať špecialistami v narovnávaní vzťahov medzi ľuďmi. Konflikty v spoločnosti označuje ako „chorobu spoločnosti“, spoluprácu, harmóniu ľudských vzťahov ako príznak „sociálneho zdravia“, a protest proti existujúcemu spoločenskému poriadku ako „sociálnu anomáliu“. Pramene konfliktov neľadá v nevyhovujúcom ekonomickom usporiadaní spoločnosti, ale v psychických komplexoch. Hovorí, že treba preinventarizovať rysy ľudskej psychiky a stimulovať správanie ľudí na takých vlastnostiach ako ctižiadost, potreba spoločenského uznania, úsilie o kariéru, o spolupatričnosť, doporučuje sledovať a využívať náboženské city, potrebu vlastného prejavu a tiež možnosti využiť radosť, ktorú spôsobuje proces práce. Mayo kladie dôraz na prácu s ľuďmi v malých neformálnych skupinách, na ich vzdelávanie, pretože na tom závisí spokojnosť pracujúceho človeka. Užitárne interesy kapitalistickej industrializácie spoločnosti využili výsledky Mayových experimentov, vedeckých záverov a vytvorili priaznivé podmienky pre rozvoj sociológie priemyslu.

Vedecký prínos experimentu realizovaného pred 46 rokmi v telekomunikačných závodoch pod vedením profesora Maya je v tom, že objavil zákonitosť, na základe ktorej v každej formálne ustanovenej pracovnej skupine objektívne vzniká, jestvuje a funguje neformálna skupina, ktorá mocne ovplyvňuje život a činnosť celej pracovnej skupiny. Tak bolo možno vysloviť ďalší vedecký poznatok, že objem výroby závisí na spokojnosti ľudí s prácou, na postoji k práci, čo závisí od neformálnej štruktúry pracovnej skupiny a v nej platného nepísaného kodexu. S týmito faktami dnes počítajú oba typy industriálnej spoločnosti, priemyselná sociológia je jednou z vedeckých disciplín v teórii vedeckého riadenia súčasnej vyspelej kapitalistickej a socialistickej spoločnosti.

Viliam Leschnitzký

Jan Tauber: Třikrát za sociologii venkova v roce 1966

Ve dnech 17.—30. března 1966 jsem navštívil Sovětský svaz (na pozvání Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí v Moskvě), abych zde přednášel o současné československé sociologii venkova. Ve dnech 20. června—2. července jsem se zúčastnil Světové konference o pozemkových reformách v Římě a konečně ve dnech 10. srpna až 5. září byl jsem hostem svých vědeckých přátel v Anglii a Irsku a využil jsem této příležitosti k tomu, abych se zúčastnil kon-

¹ V tomto sdělení vycházím proto především z oficiálního programu symposií, aby přehled byl úplnější.

¹ J. Brown: *The Social Psychology of Industry*. London, 1959.

² L. Baritz: *The Servants of Power*. Middletown, 1960, s. 93.

³ E. Mayo: *The Social Problems of an Industrial Civilization*, Boston 1945.